

กำเนิดชื่อเดือน*

นิพนธ์ ทรายเพชร

ราชบัณฑิต สำนักวิทยาศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน

การตั้งชื่อเดือนจันทรคติของไทยมีหลักว่า เดือนคี่หรือเดือนขาดมี ๒๙ วัน, เดือนคู่หรือเดือนเต็มมี ๓๐ วัน. ในรอบ ๑๙ ปี จันทรคติจะต้องมีเดือน ๘ ทนหลังทุก ๆ ๓, ๖, ๙, ๑๑, ๑๔, ๑๗ และ ๑๙ ปี และเรียกปีเหล่านี้ว่า *ปีอธิกมาส*. ในรอบ ๓๘ ปีจันทรคติจะต้องเพิ่ม ๑ วันให้เดือน ๗ ทุก ๆ ปีที่ ๖, ๑๒, ๑๗, ๒๒, ๒๘, ๓๓ และ ๓๘. ปีเหล่านี้เรียกว่า *ปีอธิกवार* ทั้งนี้ เพื่อปรับให้ปฏิทินจันทรคติตรงตามฤดูกาล และตรงตามลักษณะที่ดวงจันทร์ปรากฏ. กำเนิดชื่อเดือนสุริยคติของไทยและของโรมันโบราณมีความแตกต่างกัน. ชื่อเดือนของไทยมีความเกี่ยวข้องกับราศีและกลุ่มดาวฤกษ์บนฟ้าบริเวณที่ดวงอาทิตย์ผ่าน ซึ่งเรียกว่ากลุ่มดาวจักรราศี เช่น เดือนมกราคม มีความหมายว่า “มาถึงมกรแล้ว” หมายถึง ดวงอาทิตย์ได้มาอยู่ในราศีมกร ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มดาวมกร (Capricornus). ส่วนเดือนสุริยคติของกรีกและโรมันโบราณเรียกเดือนแรกของปีว่า **January** ตามชื่อเทพเจ้าแห่งประตูและหน้าต่างที่ชื่อว่า **Janus** ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มดาวบนฟ้าเลย, มีเพียงเดือนเดียวที่เกี่ยวข้องกับดาว คือ **March** ที่เอามาจาก **Mars** (ดาวอังคาร).

คำสำคัญ : ชื่อเดือน

บทนำ

เดือนเป็นหน่วยวัดเวลาตามธรรมชาติ. ๑ เดือน คือช่วงเวลาที่ดวงจันทร์เคลื่อนรอบโลก ๑ รอบ และ

เรียกว่า *เดือนจันทรคติ* เพราะอาศัยดวงจันทร์เป็นหลัก. เดือนจันทรคติใช้ในปฏิทินจันทรคติที่มีเดือนอยู่ ๒ อย่างคือ *เดือนเต็มกับเดือนขาด*. เดือน

เต็มหรือเดือนคู่ เช่น เดือนยี่, ๔,... คือเดือนที่มี ๓๐ วัน. วันแรกของเดือนเรียกว่าวันข้างขึ้น ๑ ค่ำ, วันกลางเดือนเรียกว่าวันข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ, วันสิ้นเดือนเรียกว่าวันข้างแรม ๑๕ ค่ำ. ส่วนเดือนขาดหรือเดือนคี่ เช่น เดือนอ้าย, ๓, ๕,... มี ๒๙ วัน. วันแรกของเดือนคือวันข้างขึ้น ๑ ค่ำ, วันกลางเดือนคือวันข้างขึ้น ๑๕ ค่ำ และวันสุดท้ายของเดือนคือวันข้างแรม ๑๔ ค่ำ. เมื่อครบ ๑๒ เดือน หรือ ๑ ปี จำนวนวันใน ๑ ปี จึงรวมกันได้ ๓๕๔ วัน ซึ่งน้อยกว่าวันในปีสุริยคติ หรือปีที่หมายถึงช่วงเวลาที่โลกเคลื่อนรอบดวงอาทิตย์ ๑ รอบ. สำหรับปีปฏิทินสุริยคติเกรกอเรียนมี ๓๖๕.๒๔๒๕ วัน มากกว่าช่วงเวลาที่โลกเคลื่อนรอบดวงอาทิตย์ ๑ รอบเล็กน้อย. ถ้านับเวลาตั้งแต่เห็นดวงอาทิตย์ผ่านจุดดิถีวินออกซ์ในเดือนมีนาคมครั้งแรกถึงครั้งถัดไปจะยาวนานประมาณ ๓๖๕.๒๔๒๒ วัน ซึ่งเรียกว่า ปีฤดูกาล. ดังนั้น ปีปฏิทินเกรกอเรียนจึงยาวกว่าปีฤดูกาลอยู่ปีละ ๐.๐๐๐๓ วัน. ใน ๓,๐๐๐ ปี ปฏิทินเกรกอเรียน (ปฏิทินที่ใช้ในปัจจุบัน)

*บรรยายในการประชุมสำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕

จะผิดฤดูกาลไปประมาณ ๑ วัน. ปฏิทินเกรกอเรียนดีกว่าปฏิทินจูเลียนซึ่งให้ความยาว ๑ ปี เป็น ๓๖๕.๒๕ วัน ทำให้ปีปฏิทินจูเลียนผิดปีฤดูกาลไป ๑ วัน ใน ๑๒๘ ปี. ด้วยเหตุนี้ สันตปาปาเกรกอรีจึงต้องตัดวันออก ๑๐ วัน ในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๕๘๒ เพื่อให้ปฏิทินตรงฤดูกาล.

ชื่อเดือนจันทรคติ

เดือนจันทรคติไม่มีชื่อเฉพาะที่ยูกยาก เพราะใช้ลำดับหรือตัวเลขบอกชื่อเดือน เช่น เดือนคี่หรือเดือนขาคก็คือ เดือนอ้าย เดือนสาม เดือนห้า เดือนเจ็ด เดือนเก้า และเดือนสิบเอ็ด. เดือนเหล่านี้มีจำนวนวัน ๒๙ วันเท่านั้น. ในบางปีเดือนเจ็ดอาจเพิ่มเป็น ๓๐ วัน เป็นกรณีพิเศษ เรียกว่า *อธิกवार*. ปีใดที่เดือนเจ็ดมี ๓๐ วัน จึงเรียกว่า *ปีอธิกवार*. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีกฎเกณฑ์ในการกำหนดปีอธิกवारว่า ในช่วงเวลา ๓๘ ปี ให้มีปีอธิกवारอยู่ ๗ ปี คือ ปีที่ ๖, ๑๒, ๑๗, ๒๒, ๒๘, ๓๓ และ ๓๘. สาเหตุที่ต้องมีอธิกवारเพราะปฏิทินจันทรคติใช้เดือนเฉลี่ยยาว ๒๙.๕๐ วัน ปฏิทินจึงสั้นกว่าดวงจันทร์จริงๆ บนฟ้าเดือนละประมาณ ๐.๐๓ วัน. เดือนคู่หรือเดือนเต็ม คือเดือนยี่, เดือนสี่, เดือนหก, เดือนแปด, เดือนสิบ และเดือนสิบสอง ในบางปีอาจมีถึง ๑๓ เดือน. ทั้งนี้ เพื่อให้ปฏิทินจันทรคติตรงกับปฏิทินสุริยคติจึงต้องมีเดือน ๘ หนหลังหรือเดือนแปดสองหน ซึ่งเป็นชื่อเดือนที่ต้องเพิ่มให้แก่ปีจันทรคติเพื่อให้ตรงตามฤดูกาล เพราะ ๑ ปี

จันทรคติปรกติจะยาวเพียง ๓๕๔ วัน ซึ่งสั้นกว่าปีฤดูกาลปีละกว่า ๑๑ วัน. ดังนั้นทุกๆ ๒ ปี ๘ เดือน จำนวนวันที่แตกต่างกันจะมากขึ้นเป็น ๓๐ วัน จึงต้องเพิ่มให้ปีนั้นมีเดือน ๘ หนหลัง ทำให้ปีจันทรคตินั้นมี ๓๕๔ วัน เรียกว่า *ปีอธิกมาส* (มี ๑๓ เดือน). ใน ๑๙ ปี จะมีปีอธิกมาสอยู่ ๗ ครั้ง คือปีที่ ๓, ๖, ๙, ๑๑, ๑๔, ๑๗ และ ๑๙.

ดังนั้น เดือนจันทรคติที่แตกต่างจากปรกติ คือ เดือนแปดหนหลัง และเดือนเจ็ดมี ๓๐ วัน หรือ *เดือนอธิก-वार*.

ชื่อเดือนสุริยคติ

หมายถึงเดือนที่อาศัยดวงอาทิตย์เป็นหลัก ได้แก่ เดือนมกราคม กุมภาพันธ์ มีนาคม... ธันวาคม, ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า January, February, March,... December ตามลำดับ. ชื่อในภาษาไทยมีกำเนิดแตกต่างจากชื่อเดือนในภาษาอังกฤษเป็นอันมาก ดังจะได้กล่าวต่อไป

ชื่อเดือนสุริยคติในภาษาอังกฤษมาจากรากศัพท์เดิมเป็นภาษาละติน

และมีความยาวของแต่ละเดือนแตกต่างจากปัจจุบันคือ

๑. Januarius มี ๓๑ วัน
๒. Februarius มี ๒๙ วัน
๓. Martius มี ๓๑ วัน
๔. Aprillis มี ๓๐ วัน
๕. Maius มี ๓๑ วัน
๖. Junius มี ๓๐ วัน
๗. Quintillis มี ๓๑ วัน
๘. Sextillis มี ๓๐ วัน
๙. September มี ๓๑ วัน
๑๐. October มี ๓๐ วัน
๑๑. November มี ๓๑ วัน
๑๒. December มี ๓๐ วัน

รวมทั้งปีมี ๓๖๕ วัน ทุกๆ ๔ ปี จะให้เดือน Februarius มี ๓๐ วัน เพื่อเฉลี่ยให้ได้ปีละ ๓๖๕.๒๕ วัน ความยาวของเดือนก็สลับกันระหว่าง ๓๑ กับ ๓๐ วัน นับว่าเป็นระเบียบเรียบร้อยดี.

ชื่อเดือนลำดับที่ ๗-๑๒ ข้างต้นเป็นการเรียงลำดับของเดือนในรอบปี โดยให้เดือนแรกเป็น Martius หรือ March, Aprillis, Maius, Junius เป็นเดือนที่ ๒, ๓, ๔ ตามลำดับ.

ดังนั้น ลำดับที่ ๗	จึงเป็น	Quintillis	ซึ่งแปลว่า เดือนที่ ๕
ลำดับที่ ๘	จึงเป็น	Sextillis	ซึ่งแปลว่า เดือนที่ ๖
ลำดับที่ ๙	จึงเป็น	September	ซึ่งแปลว่า เดือนที่ ๗
ลำดับที่ ๑๐	จึงเป็น	October	ซึ่งแปลว่า เดือนที่ ๘
ลำดับที่ ๑๑	จึงเป็น	November	ซึ่งแปลว่า เดือนที่ ๙
ลำดับที่ ๑๒	จึงเป็น	December	ซึ่งแปลว่า เดือนที่ ๑๐

ต่อมาจูเลียสซีซาร์ (Julius Caesar) แห่งอาณาจักรโรมัน ทรงพบความยุ่งเหยิงสับสนของปฏิทินเป็นอย่างมาก จึงให้รับปฏิทินใหม่เรียกว่า ปฏิทินจูเลียน, ซึ่งเริ่มใช้มาตั้งแต่ปีก่อนคริสต์ศักราช ๔๕ ปี, โดยให้รับตำแหน่งของเดือนใหม่ กล่าวคือให้เดือนที่ ๑ เดิมคือ March เป็นเดือนที่ ๓, ให้เดือน Januarius เป็นเดือนที่ ๑, เดือน Februarius เป็นเดือนที่ ๒. ดังนั้นเดือนที่ ๑๐ เดิมก็ก้าวไปเป็นเดือนที่ ๑๒, เดือนที่ ๙ เดิม (November) ก็ไปเป็นเดือนที่ ๑๑, October เดือน ๘ เดิมเป็นเดือนที่ ๑๐, September เดือน ๗ เดิมเป็นเดือนที่ ๙.

เพื่อเป็นเกียรติยศแก่จูเลียสซีซาร์ นักดาราศาสตร์ที่ปรึกษาชื่อ โซซิเจเนส ได้เสนอให้เปลี่ยนเดือนที่ ๕ เดิมจาก Quintillis เป็น July.

จูเลียสซีซาร์ถูกลอบปลงพระชนม์หลังจากที่ทรงออกประกาศใช้ปฏิทินใหม่ประมาณ ๑ ปี. ผู้คนที่ใช้ปฏิทินใหม่ไม่เข้าใจปีที่มี ๓๖๖ วันดี แทนที่จะให้มีทุกๆ ๔ ปี กลับให้มีทุกๆ ๓ ปี. *ออกัสตัสซีซาร์ (Augustus Caesar)* ผู้ปกครองโรมต่อจากจูเลียสซีซาร์ เห็นว่าผิดพลาดจึงแก้ไข และให้สภาคเนตลงมติเปลี่ยนชื่อ Sextillis เดือนที่ ๖ เดิมเป็น Augustus หรือ August และให้เพิ่มเป็น ๓๑ วัน, โดยไปดึงเอา ๑ วันจากเดือน Februarius ทำให้ Februarius มี ๒๘ วัน ในปีธรรมดา. เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีเดือนที่มี ๓๑ วันเรียงติดกัน ๓ เดือน เพราะฉะนั้นจึงลด September ให้เหลือ ๓๐ วัน และให้ October มี ๓๑ วัน, November มี

๓๐ วัน และ December มี ๓๑ วัน อย่างในปัจจุบัน.

กล่าวโดยสรุปชื่อเดือนในภาษาอังกฤษไม่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มดาวบนฟ้า, แต่ตั้งตามชื่อกษัตริย์ ๒ เดือน คือ July (กรกฎาคม) ตามชื่อของจูเลียสซีซาร์ และ August (สิงหาคม) ตามชื่อของออกัสตัสซีซาร์, ตั้งตามชื่อดาวเคราะห์ ๑ เดือน คือ March ตามชื่อ Mars (ดาวอังคาร), ตั้งตามชื่อเทพเจ้า เทพธิดา ๔ เดือน คือ January (มกราคม) ตามชื่อของ Janus ซึ่งเป็นเทพเจ้า ๒ หน้า เทพเจ้าแห่งประตูและหน้าต่างของโรมัน, Februarius (กุมภาพันธ์) ตั้งตามชื่อเทพเจ้า Februus ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การทำให้บริสุทธิ์. ปัจจุบัน Februus เป็นนยมเทพของโรมันแบบเดียวกับ พลูโตเป็นนยมเทพของกรีก.

May (พฤษภาคม) ตั้งตามชื่อ มารดาของจูโนที่ชื่อ มายอา หรือ มายา (Maia) หรืออาจเป็นตามชื่อของ Maia Majesta เทพธิดาแห่งฤดูใบไม้ผลิของอิตาลี.

June (มิถุนายน) ตั้งตามเทพธิดา จูโน (Juno). เดือนที่มีความหมายเฉพาะคือ April (เมษายน) แปลว่าเปิด, เป็นเดือนที่หิมะละลายในซีกโลกเหนือ ทำให้แผ่นดินเปิดออกรับแสงแดด ต้นไม้เจริญงอกงาม. เดือนที่เหลือเป็นการเรียกชื่อตามลำดับก่อนหลัง.

ชื่อเดือนสุริยคติแบบไทย

ตั้งตามตำแหน่งของดวงอาทิตย์บนฟ้า โดยอาศัยราศีซึ่งสัมพันธ์กับ

กลุ่มดาวฤกษ์เป็นหลัก เป็นการกำหนดที่เป็นไปตามธรรมชาติอย่างมีเหตุผล. ชื่อเดือนแต่ละเดือนจะประกอบด้วยคำ ๒ คำ. คำแรกเป็นชื่อกลุ่มดาวหรือราศี. คำที่ ๒ แปลว่า การมาถึงหรือมาแล้ว โดยให้ลงท้ายว่า **คม** ถ้าเดือนนั้นมี ๓๑ วัน, และลงท้ายด้วย **ยน** ถ้าเดือนนั้นมี ๓๐ วัน, นับว่าเป็นการเรียกชื่อเดือนที่ฉลาดรอบคอบของบรรพบุรุษไทยเป็นอย่างยิ่ง.

ดวงอาทิตย์ไม่ได้เคลื่อนที่แต่เป็นเพราะโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์ไปในทิศทางที่โลกหมุนรอบตัวเอง คือจากตะวันตกไปตะวันออก จึงทำให้คนบนโลกสังเกตเห็นดวงอาทิตย์ปรากฏเคลื่อนที่จากตะวันตกไปตะวันออกด้วยโดยผ่านกลุ่มดาวต่างๆ ซึ่งเรียกรวมกันว่า *กลุ่มดาวจักรราศี*. เส้นทางที่ดวงอาทิตย์ปรากฏผ่านเรียกว่า *สุริยวิถี* โดยเหตุที่แกนโลกเอียงเส้นสุริยวิถีจึงทำมุม ๒๓.๔ องศากับเส้นศูนย์สูตรท้องฟ้า. จุดตัดกันของเส้นสุริยวิถีกับเส้นศูนย์สูตรฟ้ามี ๒ จุดคือจุดที่ดวงอาทิตย์ปรากฏอยู่ในวันที่ ๒๑ มีนาคม (อิกวินอกซ์ในเดือนมีนาคม) และ ๒๓ กันยายน (อิกวินอกซ์ในเดือนกันยายน), และโดยเหตุที่แกนโลกส่ายรอบประมาณ ๒๖,๐๐๐ ปี, จุดตัดทั้ง ๒ จึงเลื่อนไปทางทิศตะวันตกของจุดเดิมปีละประมาณ ๕๐ ฟิลิปดา, นั่นคือเลื่อนไป ๓๐ องศา ในเวลาประมาณ ๒,๐๐๐ ปี.

ในปัจจุบันจุดอิกวินอกซ์ในเดือนมีนาคมอยู่ในกลุ่มดาวปลาในระบอบสากล. จุดนี้คือจุดตั้งต้นของราศีเมษ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าดวงอาทิตย์ยังอยู่

ในกลุ่มดาวปลาทั้งๆ ที่ได้เข้าสู่ราศีเมษแล้ว. ถ้าจุดตั้งต้นของราศีเมษอยู่ในกลุ่มดาวแกะตรงรอยต่อระหว่างกลุ่มดาวปลาและกลุ่มดาวแกะแล้วราศีเมษและกลุ่มดาวแกะจะตรงกันพอดี. ปรากฏการณ์นี้ได้เกิดขึ้นแล้วในอดีตเมื่อประมาณ ๒,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา กล่าวคือในครั้งนั้นชื่อราศีและชื่อกลุ่มดาวตรงกันทั้ง ๑๒ กลุ่ม นั่นคือราศีเมษตรงกับกลุ่มดาวแกะ, ราศีพฤษภตรงกับกลุ่มดาววัว, ราศีมิถุนตรงกับกลุ่มดาวคนคู่, ราศีกรกฎตรงกับกลุ่มดาวปู, ราศีสิงห์ตรงกับกลุ่มดาวสิงโต, ราศีกันย์ตรงกับกลุ่มดาวผู้หญิงสาว, ราศีตุลตรงกับกลุ่มดาวคันชั่ง, ราศีพศิกตรงกับกลุ่มดาว

แมงป่อง, ราศีธนูตรงกับกลุ่มดาวคนยิงธนู, ราศีมกรตรงกับกลุ่มดาวมกร, ราศีกุมภ์ตรงกับกลุ่มดาวคนแบกหม้อน้ำ, ราศีมีนตรงกับกลุ่มดาวปลา.

เมื่อเวลาผ่านไปเป็นพันๆ ปี ชื่อราศีจะห่างออกจากกลุ่มดาวที่มีชื่อคล้องจองกับราศีนั้นๆ มากขึ้น โดยจะกลับมาตรงกันใหม่อีกประมาณ ๒๔,๐๐๐ ปี แต่ราศีจะเป็นตัวกำหนดตำแหน่งของโลกในทางโคจร, ดังนั้น ชื่อเดือนสุริยคติของไทยจึงตั้งตามราศีที่ดวงอาทิตย์ผ่าน.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยใช้ชื่อเดือนตามแบบยุโรปโดยยังไม่มีชื่อไทย. ต่อมาจึงใช้ชื่อเดือนสุริยคติแบบไทยใน

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ทรงคิดคำนวณโดยใช้ราศีกำหนดชื่อเดือน เช่น ราศีเมษบอกชื่อเดือนเมษายน ฯลฯ แล้วทรงทูลเกล้าฯ ถวายพระพุทธเจ้าหลวงเพื่อทรงวินิจฉัยซึ่งทรงเห็นชอบด้วย. ชื่อเดือนแบบไทยจึงเริ่มใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๒ โดยเอาเดือนเมษายนเป็นเดือนแรกของปี. ๕๒ ปีต่อมาคณะรัฐมนตรีในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีได้มีมติให้ปรับเดือนที่ ๑ ของปีเป็นเดือนมกราคม ตั้งแต่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ทำให้ปีของ พ.ศ. ๒๔๘๓ ของไทยมีเพียง ๙ เดือน เท่านั้น.

Abstract **Origins of the Names of Months***Nibondh Saibejra**Fellow, the Academy of Science, the Royal Institute, Thailand*

There are two types of months used in the Thai calendar, namely lunar and solar months. Thai lunar months are named in consecutive order having 29 days in an odd-numbered month and 30 days in an even-numbered month. In order to have lunar months occur in good order with the seasons, an extra lunar month, that is, a second eighth month is added to every 3, 6, 9, 11, 14, 17 and 19 lunar years of this 19-lunar-year cycle or Metonic cycle. Thus, these years are called leap lunar years; they have 13 lunar months in each such year. Also, an extra day is added to the seventh lunar month every 6, 12, 17, 22, 28, 33 and 38 years in the 38-lunar-year cycle. Therefore, these are known as leap lunar years.

For the names of solar months, the Greek and Latin words used are quite different from those of Thai origin. From ancient Roman times, January was named after Janus, the God of Gates and Doors, having two faces: one looking back to the past and the other looking to the future. February was named after the underworld God Februs; March was named after the God of War, Mars; April was named after the word *aprilis* meaning "to open"; May was named after the Goddess Maia; June was for Juno; July was named after Julius Caesar; August was after Augustus Caesar; September, October, November and December are respectively the 7th, 8th, 9th and 10th months based on the Latin roots for those numbers.

But the Thai solar months are named after signs of the Zodiac, namely January is *Makarakom* which means the Sun has been in Capricornus, February is *Koompapan* (the Sun has been in Aquarius), March is *Meenakom* (the Sun has been in Pisces), April is *Mesayon* (the Sun has been in Aries), May is *Pruespakom* (the Sun has been in Taurus), June is *Mitunayon* (the Sun has been in Gemini), July is *Karakadakom* (the Sun has been in Cancer), August is *Singhakom* (the Sun has been in Leo), September is *Kanyayon* (the Sun has been in Virgo), October is *Tulakom* (the Sun has been in Libra), November is *Pruesajikayon* (the Sun has been in Scorpius), December is *Tanwakom* (the Sun has been in Sagittarius).

Note that the Thai months ending with "kom" have 31 days while those ending with "yon" have 30 days. The special ending "pan" is for February, which has 29 days in a leap year and 28 days in an ordinary year.

Key word : name of the month